

Sträckfågelräkningar vid Spithamnsudden berättar om tundrans fåglar

En av Europas bästa sträckfågellokaler för arktiska sjöfågelarter hittas vid Spithamnsudden i Estland, bara några timmars resa från Helsingfors.

TEXT & FOTO
HÅKAN EKLUND

Med färja nås Tallinn på två timmar och efter halvannan timme i bil kommer man till Spithamn som ligger i Nuckö kommun i västra Estland – i gammal svenskbygd. Från vår kusthorisont sett ligger Spithamn sydsydost om Hangö udd – fågelvägen är avståndet bara dryga 60 kilometer.

Det gäller alltså "flygkorridoren" mellan häckplatserna uppe på den nordryska tundran och övervintringsplatserna i västra Europa som i Finska viken till stora delar går längs den estniska kusten. Och

det är ryska häckfåglar det handlar om; fåglar som flyger långt. Till Vita havet är det 900 kilometer från Spithamn, till Yamalhalvön 2 000 kilometer och till Tajmyr 3 000 kilometer. En blick på kartan visar att detta fågelstråk i stort sett har sjökontakt hela vägen mellan Spithamn, via Viborg, Ladoga, Vita havet till och från ishavskusten och tundran.

Arktiska sjöfåglar på nära håll

För de fåtaliga estniska forskarna och ornitologerna som var verksamma under sovjettiden var Spithamns potential känd som sträckfågellokal, liksom för de estlandssvenskar som fram till andra världskriget var bosatta i området. Spithamns by på Spithamnsudden var ju en del av den estlandssvenska bygd som fanns längs den estniska kusten/skärgården i ett halvt millennium, något som många av dagens ornitologer inte tycks känna till. För de flesta västeuropeiska ornitologer förblev dock Spithamn en oupptäckt pärla

under den långa sovjetockupationen eftersom inget publicerades. Hela den estniska kusten var stängd för allmänheten, en strängt bevakad kustlinje där man i femtio år väntade på en fiende som aldrig kom. Förutom det ornitologiska värdet, bjuder också Spithamnsområdet på en intressant militärhistoria och kulturhistoria.

Efter att Estland igen återfått sin självständighet 1991 öppnade sig plötsligt en helt ny ornitologisk värld i vår omedelbara närhet. Spithamn är bara en av de många fina fågellokaler i landet som ivrigt började frekventeras av fågelskådare från Finland.

Trots att en del av de miljoner arktiska sjöfåglar som följer Finska viken också kan ses från vår kust, speciellt längre in i östra Finska viken, så är det från den estniska kusten som det arktiska sträcket i sin helhet kan följas. Ett strategiskt ställe är Spithamnsudden som fungerar som en "krök", där fastlandet bildar en vinkel och där den utskjutande udden som skall rundas är just Spithamnsudden. Här

Flyttfågelsträcket förbi Spithamnsudden i Nuckö, Läänemaa, Estland hösten 2009 - några arter i urval. Jämförande siffror från hösten 2004 inom parentes.

Art	Totalantal 1.7-9.11. 2009 (3.7-16.12. 2004)	Livligaste höstflytt- "vecka" 2009, datum/antal, (10 d perioder, hösten 2004)
Smålom <i>Gavia stellata</i>	22 424 (25 500)	28.9-2.10/5 309 (18-27.9/11 900)
Storlom <i>Gavia arctica</i>	7 856 (4 050)	23-27.10/1 390 (28.9-7.10/1 260)
<i>Gavia sp</i>	9 575 (10 300)	8-12.10/1 800 (28.9-7.10/4 960)
Storskarv <i>Phalacrocorax carbo</i>	31 830 (12 800)	19-23.8/4 653 (19-28.8/4 660)
Mindre sångsvan <i>Cygnus columbianus</i>	169 (399)	8-12.10/22 (28.9-7.10/337)
Sädgås <i>Anser fabalis</i>	1 292 (882)	13-17.10/825 (28.9-7.10/877)
Bläsgås <i>Anser albifrons</i>	3 772 (3 050)	13-17.10/1 568 (28.9-7.10/2 950)
Vitkindad gås <i>Branta leucopsis</i>	165 769 (145 000)	8-12.10/109 068 (28.9-7.10/135 000)
Prutgås <i>Branta bernicla</i>	102 101 (45 300)	23-27.9/54 278 (28.9-7.10/30 000)
Obestämda gåsararter	53 942 (60 900)	8-12.10/30 802 (28.9-7.10/54 800)
Bläsand <i>Anas penelope</i>	112 138 (132 000)	23-27.9/19 032 (18.9-27.9/54 800)
Stjärtand <i>Anas acuta</i>	22 949 (17 500)	18-22.9/3986 (18.9-27.9/4 910)
Vigg <i>Aythya fuligula</i>	15 495 (11 500)	13-17.9/3221 (28.9-7.10/3 090)
Bergand <i>Aythya marila</i>	26 520 (34 100)	23-27.9/5 892 (18.9-27.9/18 700)
Alfågel <i>Clangula hyemalis</i>	309 993 (431 000)	13-17.10/119 202 (8-17.10/163 000)
Sjöorre <i>Melanitta nigra</i>	790 009 (597 000)	13-17.9/64 008 (30.7-8.8/205000 -ad hanar)
Svärta <i>Melanitta fusca</i>	60 095 (52 300)	23-27.10/10 609 (28.9-7.10/10 900)
Salskrake <i>Mergus albellus</i>	538 (412)	23-27.10/117 (7-16.12/127)

Källor:

- Margus Ellermaa & Timo Pettay: "Pöösaspean niemen arktinen muutto syksyllä 2004". Linnut vuosikirja 2005.
- www.eoy.ee/poosaspea/home (rapport från räkningen 2009)

Prutgäss sträckande
förbi Spithamn 26.9.2009.

Timo Pettay räknar
förbipasserande fåglar, 27.9.2009.

leds fågelmassorna in mellan udden och ön Odensholm som ligger på 7 kilometers avstånd. Genom detta sund går en fågeltrafik av oanad intensitet, vår och höst. Fågelflockar som lämnat Vita havet en höstdag och flyger med en medelhastighet på 60–80 kilometer i timmen passerar alltså Spithamn 11–15 timmar senare, en stor del passerar udden i mörker.

Minskande trend bland alfåglarna

Trots att finländska och estniska fågelskådare i ett tidigt skede efter självständigheten började frekventera Spithamnsudden, var det först hösten 2004 som en första systematisk sträckfågelräkning genomfördes.

Under tiden 3.7–15.12. 2004 räknades passerande fåglar i fyra timmars pass morgon och kväll under 166 dagar. Under livliga sträckdagar utnyttjades hela dan för observationer. Resultatet är redovisat i en artikel som publicerats i årsboken Linnut vuosikirja 2005 "Pöösaspean niemen arktinen muutto syksyllä 2004" av fågelräknarna Margus Ellermaa och Timo Pettay. I rapporten jämför artikelförfattarna också med siffror som den estniska ornitologen Eerik Kumari (1912-1984) noterat från hösten 1958. De jämförde bland annat ett antal av de mest talrika förbisträckarna under de fyra första morgontimmarna under 30 dagar höstarna 2004 och 1958. Den 14 sidor långa artikel innehåller

mycket intressant material för den som närmare vill bekanta sig med höstflyttningen förbi Spithamn. Artikeln hittas också via adressen www.eoy.ee/poosaspea/home.

I Ellermas och Pettays Spithamnsrapport från 2004 noterades bland mycket annat att alfågelpopulation kraftigt reducerats. Samma trend visar andra sträckfågelräkningar från den finländska sidan. I slutet av 1960-talet var mängderna helt andra än idag, till exempel passerade 9.10.1968 500 000 alfåglar (alltså på en dag!) över utskären i Porkkala (enligt Göran Bergman) och på Söderskär utanför Borgå räknades i medeltal 377 000 alfåglar per höst under åren 1991–1995. Hösten 2001 var motsvarande summa 112 000 alfåglar.

► Av de uppskattningsvis 500 000 alfåglar som passerade Spithamnsudden hösten 2004 (431 000 kunde artbestämmas) uppgick hanarna till 45 procent och honorna till 55 procent. Hanarna flyttade förbi i september, honorna i oktober. Ungefär 10 procent av allorna var ungfåglar.

En ny sträckfågelräkning utfördes senaste höst ute på Spithamnsudden under tiden 1.7–9.11.2009. Sammanlagt 2 127 343 passerande sjöfåglar räknades; ett urval arter presenteras i tabellen på sid. 13. Den sammanlagda observationstiden uppgick till 1 746 timmar, jobbet gjorde Margus Ellermaa och Timo Pettay. En rapport skall småningom publiceras i tidskriften *Hirundo*. Igen är det en imponerande fågelmängd som duon nu exponerar, och detta är ett mycket värdefullt arbete.

Eftersom det är praktiskt omöjligt att via häckfågelinventeringar få ett grepp om den ryska tundrans häckfågelsituation, är detta med sträckfågelräkning en utmärkt ersättare. De populationer som övervintrar i Östersjön och västra Europa, passerar Spithamn. Hösten 2009 noterades till exempel att antalet ungfåglar visade på mycket katastrofala häckningsresultat för ett antal arter. Andelen ungfåglar av alfågel noterades till tre procent, sjöorre en procent, svärta sex procent och prutgås sex procent.

Imponerande fågelmängder

Själv har jag fågelskådat ute på Spithamn vår och höst sen 1998, vilket gett mängder med minnesvärda fågelmöten. Eftersom jag gjort de flesta besök i egenskap av ledare för fågelkurser, har det aldrig funnits tid för regelrätt sträckfågelräkning, men visst har vi alla imponerats av mängderna under fina sträckdagar. Ibland har himlen täckts av förbiflyttande vitkindade gäss

Varför jaga art som minskar?

Då Östersjöns alfåglar visar en tydligt minskande trend kan man fråga sig varför Ålands landskapsregering fortsätter att ge tillstånd till vårxakt på alfågel? I år hade 2 500 jägare anhängit om tillstånd. De fick lov att nöjesskjuta 4 300 alfågelhanar under tiden 15.4–25.5. Hur kan ett landskap som i stort lever på turism, som i sig är en imagekänslig verksamhet, syssla med en dylik destruktiv hantering som vårxakt på andras häckfåglar innebär? Det är ju arktiska allor som ålänningarna skjuter som ren nöjesjakt.

Det att skärgårdsborna förr i tiden var beroende av vårxakt och äggtäckt för att få färskt fågelkött och dito fågelägg efter en lång och svår vinter var berättigat, men att göra en historisk överlevnadsjakt till en modern nöjesjakt är att missbruka och skanda en gammal och funktionell skärgårdskultur! Ingen modern jägare i glesbygdens fastlandsbyar insisterar heller på att skjuta tjäder och orre på spelplatserna, som också var tradition i Fattigfinland när svälten knackade på dörren.

Artikeln "Effekter av oljeutsläpp på övervintrande alfågel *Clangula hyemalis* vid Hoburgs bank i centrala Östersjön mellan 1996/97 och 2003/04" (Ornis Svecica 15: 2005) ger en skrämmande beskrivning av det öde övervintrande alfåglar möter när 60 000–100 000 fartygspassager per år lämnat sina spår. En tredjedel av hela Europas alfågelpopulation, största delen häckande i Ryssland, övervintrar vid Hoburgs bank, där ett hundratal oljeutsläpp från fartyg varje vinter dödar massvis med artiska övervint-rare. En stor del har anlänt via Spithamn. Hoburgs bank ligger strax söder om Gotland där fåglarna dyker efter musslor på 35 meters djup.

Förutom att alfåglarna tvingas övervintra i en Östersjö där egoistiska redare och ignorant sjöbefäl via oljeutsläpp årligen dödar 10 000-tals alfåglar, häckar arten sparsamt i Finland i ytterst karga och vädermässigt svåra förhållanden. Våra alfåglar häckar främst norr om trädgränsen, i fjällsjöar norr om 68:e breddgraden, det vill säga i "armen och huvudet". Populationen har uppskattats till 1 500–2 000 häckande par (inventeringsrapporten "Muuttuva pesimälinnusto/Finlands häckfågelfauna i förändring", 1998). Detta kan jämföras med de 4 300 alfåglar som ålänningar skjuter för sitt höga nöjes skull under våren. Och förresten, jakt skall bedrivas under höst och vinter, inte under vårflyttning och häckningstid!

HÅKAN EKLUND

eller blåsänder som vid lämpliga vindar passerat över udden. Oftast är det tubki-karspaning som gäller, en stor del av sjöfå-gelflockarna flyger lågt över vattenytan.

En fördel med Spithamn är närheten till logi. Oftast brukar vi övernatta hos estlandssvensken Arne Tennisberg som driver ett pensionat www.bergsby.com,

intill Spithamnsvägen i grannbyn Bergsby (Tuksi). Har vi inte rymts in hos Arne har vi övernattat i Roosta stugby www.roosta.ee som ligger vid havsstranden en dryg kilometer bort. Allt detta i estlandssvenska bygder där det sommartid hörs lika mycket svenska som estniska; ett område som är värt ett besök också för icke fågel-skådare.

Utsikt längs Spithamnsudden mot Dirhamn. September 2009.

